

6 тақырып. Қылмыстық құқық бұзушылықтың субъективтік жағы: кінә, ниет, мақсат. [:]

Дәрістің мақсаты: Қылмыстық құқық бұзушылықтың субъективтік жағының түсінігі мен маңызын, белгілерін анықтау.

Дәрістің сұрақтары:

1. Қылмыстық құқық бұзушылықтың субъектісінің түсінігі
2. Қылмыстың құқық бұзушылықтардың арнаулы субъектісі
3. Қылмыстық құқық бұзушылықтың субъективтік жағының белгілері
4. Қылмыстық құқық бұзушылық ниет және мақсат. Қате және оның маңызы

1. Қылмыстық құқық бұзушылықтың субъектісінің түсінігі

ҚРҚК 15 бабының 1 бөлігіне сай, "Қылмыстық құқық бұзушылық жасаған уақытта он алты жасқа толған есі дұрыс жеке тұлға қылмыстық жауаптылыққа жатады".

Қылмыстық жауапкершілікке тек есі дұрыс, жасы ҚР Қылмыстық кодексінде белгіленген жасқа жеткен жеке тұлға тартылады. Қылмыс жасаған тұлғалар шығу тегіне, әлеуметтік, лауазымдық және мүлкілік жағдайына, жынысына, нәсіліне, ұлтына, тіліне және өзге де кез-келген мән-жайларға қарамастан заң алдында бірдей. Жеке тұлға - ҚР азаматтары, азаматтығы жоқ азаматтар және шет ел азаматтары.

Жеке тұлға субъект ретінде 2 міндетті белгісі болуы тиіс: Есі дұрыс болуы. Заң бойынша қылмыстық жауапкершілік бекіткен жасқа жетуі. Бұл белгілер қылмыстық жауапкершіліктің міндетті шарттары және олар қылмыс құрамының белгілері ретінде болады.

Кей жағдайда қылмыстық жауапкершілікке тарту тек қосымша белгілері болған жағдайда іске асырылады. Мысалы, пара алу - тек лауазымды тұлға. Бұл белгілер де міндетті белгілерге кіреді және қылмыс құрамының арнайы субъектісін сипаттайды.

Қылмыстық құқық бойынша қылмыстық құқық бұзушылық субъектісі болып қасақана немесе абайсыз қоғамға қауіпті іс-әрекетті жасаған, жасы жеткен, есі дұрыс кейбір жағдайларды нормалармен көрсетілген кейбір арнайы белгілері бар тұлға болады.

Қылмыстық құқық бұзушылық субъектісі болып тек жеке тұлға болады, яғни заңды тұлғалар қылмыс субъектісі бола алмайды. Қылмыстық құқық бұзушылық субъектісі тек есі дұрыс тұлға болады. Есі дұрыстық деп жалпы айтқанда заң алдында өз әрекеті үшін жауап бере алатындығы. Есі дұрыстық - бұл қоғамға қауіпті іс-әрекет жасау барысында өз ісіне есеп бере алатын оларды басқара алатын психикалық жағдайы.

2. Есі дұрыстық қылмыстық жауаптылықтың міндетті шарты.

ҚРҚК 16 бабына сәйкес есі дұрыс еместік 2 критеримен белгіленеді: медициналық, заңды. Медициналық критерий - адамның созылмалы психикалық ауруын, психикалық қызметінің уақытша бұзылуын, басқа аурумен ауыратын жағдайын айтамыз. Олардың 4 түрі: 1) созылмалы психикалық ауру, 2) уақытша психикалық ауру, 3) кем ақылдық, 4) басқа да психикалық аурулар.

Есі дұрыстық сияқты, есі дұрыс еместік те құқықтық түсінік. Сол себепті тұлғаның есі дұрыс немесе есі дұрыс еместігі туралы қорытынды нақты қылмыстық іс бойынша сот (алдын ала тергеу барысында анықтау органы, тергеуші, прокурор) береді. Бірақ өз шешімдерін заңгерлер сот-психиаторлық эксперт қорытындысымен негіздейді.

3. Қылмыстық жауаптылық туындайтын жас мөлшері.

ҚРҚК бойынша жалпы қылмыстық жауапкершілік 16 жас деп белгілеген. Жалпы көп қылмыстар үшін жауапкершілік 16 жастан басталады. Ал кейбір қылмыстар қоғамға қауіптілігі құқыққа қарсылығын жас өспірімге де көрінетін қылмыстар үшін 14 жастан (ҚК 15 б, 2 б). 14 жастан жауапкершілік белгіленген қылмыстар тізімі шектелген.

Кейбір қылмыстық құқық бұзушылық субъектісі болып (әскери, мемлекеттік қызмет мүдделеріне қарсы қылмыс) тек 18 жасқа толған адамдар бола алады.

Қылмыстың құқық бұзушылықтардың арнаулы субъектісі

Арнаулы субъекті болып субъектінің жалпы белгілерінен басқа қосымша белгілері бар тұлға болады. Бұндай қосымша белгілер Ерекше бөлімнің баптарында көрсетілген. Қылмыстың арнайы субъектісін оның белгілерін дұрыс түсіну қылмысты саралауға қажет. Арнаулы субъекті белгілеріне байланысты сипатталады. Олар тұлғаның құқықтық жағдайына, оның қызметтік жағдайына және демографиялық сипатына және субъектінің жәбірленушімен қатынасы және т.б. жатады.

3. Қылмыстық құқық бұзушылықтың субъективтік жағының белгілері

Кез келген қылмыстық әрекет немесе әрекетсіздік – бұл тек дененің қимылы немесе дене қимылының болмауы ғана емес, ол адамның сыртқы ортаға, қоғамға, қоғамның өзге де мүшелеріне деген қатынасы. Осы қатынас қылмыстың психологиялық мазмұны болып табылады, яғни адамның өзі жасаған іс-әрекетінің қоғамға қауіпті зардаптарын ұғынуы немесе ұғынбауы, оларға деген ерікті қатынасы, қылмыстық құқық бұзушылық жасау кезіндегі субъектінің басшылыққа алатын ниеттері, алдына қойған мақсаттары, сол кездегі сезімдері – бұлардың бәрі қылмыстық құқық бұзушылықтың субъективтік жағын құрайды. Қылмыстық құқық бұзушылықтың субъективтік жағы қылмыстың ішкі мәні болып табылады.

“Субъективтік жақ” термині қылмыстық заңда қолданылмайды. Алайда, заңшығарушы оның мәнін кінә, ниет, мақсат ұғымдары арқылы ашады. Осы аталған ұғымдардың әрқайсысы қылмыстың психикалық мәнін әр жағынан сипаттайды. Кінә адамның өзі жасаған қоғамға қауіпті іс әрекетіне деген психикалық қатынасын білдіре отырып, кез-келген қылмыс құрамының міндетті және негізгі белгісі болып табылады. Кінә қасақаналық немесе абайсыздық түрінде көрінуі мүмкін. Алайда, кінәлі адам неге және не үшін қылмыс жасады деген сұраққа кінә жауап бермейді. Бұл сұрақтарға жауапты қылмыс құрамының факультативтік белгілері болып табылатын қылмыстың ниеті мен мақсаты береді. Ниет–бұл адамды қылмыс жасауға итермелейтін ішкі сезім. Ал, мақсат–бұл қылмыс жасаушы адамның қылмыс жасау арқылы қол жеткізуге ұмтылатын нәтижесі. Қылмыстың ниеті мен мақсаты қылмыстық заң диспозициясында тікелей көрсетілген жағдайларда қылмыс құрамының міндетті белгілерінің қатарына қосылады.

Қылмыстық құқық бұзушылықтың субъективтік жағының қылмыстық-құқықтық маңызы ерекше. Ең алдымен, қылмыстық құқық бұзушылықтың субъективтік жағының барлық белгілерін нақты анықтау қоғамға қауіпті іс әрекетті дұрыс саралаудың қажетті алғы шарты болып табылады.

Екіншіден, объективтік белгілері бойынша бір біріне ұқсас қылмыстарды ажырату кезінде субъективтік жақтың белгілері негізге алынады.

Үшіншіден, қылмыстық құқық бұзушылықтың субъективтік жағы белгілі бір шамада қылмыстық іс әрекеттің және оны жасаған адамның қоғамға қауіптілік дәрежесін анықтайды. Мысалы, алдын-ала жан-жақты дайындалып жасалған қылмыс кенеттен пайда болған жан күйзелісі жағдайында жасалған қылмысқа қарағанда жоғары қауіптілік дәрежесімен ерекшеленеді.

Сонымен, субъективтік жақты дұрыс анықтаудың қылмысты саралау және жазаны жеке даралау кезінде құқықтық мағынасы едәуір. Сондай-ақ, субъективтік жақ қылмыстық құқықтың заңдылық, кінәлі жауаптылық, ізгілік, әділеттілік сияқты қағидаларын сақтаудың қажетті шарты болып табылады.

2. Кінәнің түсінігі

Кінә - қылмыстық құқық бұзушылықтың субъективтік жағының негізгі және міндетті белгісі. Сондықтан, адам өз кінәсі анықталған қоғамға қауіпті іс-әрекеті және одан пайда болған қоғамға қауіпті зардаптар үшін ғана қылмыстық жауаптылыққа тартылуы тиіс.

Кінәнің қылмыстық құқықтық қағидасына және анықтама сына сәйкес, кінә - қылмыстық әрекеттің немесе әрекетсіздіктің ажырамас бөлгіші және қылмыстық заңмен қарастырылатын, соттың үкімімен мемлекет атынан әшкерленетін, сәйкес нысан дарымен

анықталатын, адамның өзінің жасаған қоғамға қауіпті әрекетіне және оның зардаптарына деген психикалық қатынасы.

Психикалық қатынас заңдық түсінік емес, ол жеке адам психологиясы пәніне кіретін түсінік. Сондықтан, қылмыстық құқық ғылымында психологиялық қатынас түсінігінің мазмұны психология ғылымының зерттеген категорияларына, ережелеріне сүйеніп анықталады. Адамның өзіне тән психикалық белгілеріне – адам қызметінің, хал-ахуалының, қатынасының қасиеттері (темперамент, мінез, ерік және т.б.) жатады.

Қылмыстық әрекеттің құрылымында субъектінің объектіге деген қатынасы қоғамға қауіпті әрекетке және одан туатын зардаптарға деген психикалық қатынастың көлемінде анықталады. Кез келген психологиялық актіге, соның ішінде кінәге әртүрлі дәрежеде кіретін үш компонент бар – интел лектуалдық (танымдық), еріктілік және эмоцияналдық (сезімдік). Өмірде олар бір-бірі мен тығыз байланысты және бірін-бірі толықтырып тұратын біртұтас психикалық қатынастың әртүрлі жақтары болып табылады.

Интеллектуалдық (танымдық) кезең. Ойлау – адам санасына дүниедегі заттарды, олардың табиғатына тән шынайы белгілерін, олардың өзара қарым-қатынастарын бейнелеп беретін психикалық процесс. Адам өз із-әрекетінің қоғамға қауіпті екендігін ұғынуы және оның қоғамға қауіпті зардаптарының болуын алдын ала көре білуі - қылмыс жасау жағын көрсетеді.

Еріктілік кезең. Ерік – сананың тәжірибелік жағы, ол адамның өзінің тәжірибелік қызметін реттеуде көрінеді. Ерік күшінің арасында адам өзінің мінез құлқын бақылай алады, өз әрекеттерін басқарады және өз әрекеттерін әлеуметтік нормаларға бағындыра алады, өзін өзі басқарады, яғни адамның мінез -құлқын реттеуші қызметін атқарады. Қылмыстық заңда кінәнің еріктілік кезеңі қоғамға қауіпті зардаптың болуын тілеу немесе зардаптарды жеткілікті негіздерсіз жеңілтеп болғызбау мүмкіндігіне сенуін көрсету арқылы анықталады.

Эмоцияналдық (сезімдік) кезең - кінәні құрайтын психикалық қатынастың бір құрамы. Эмоция – бірінші – аяқ астынан пайда болған эмоциялық реакция ретінде көрінеді; екінші – жүйкелік-психикалық тонустың өзгеруінен көрінеді, үшінші – белгілі бір объектіге деген эмоцияналдық қатынасқа байланысты көрінеді. Осыған байланысты эмоциялар қылмыс жасауда әртүрлі роль атқарады. Бірде ол қылмыс ниетінің ролін атқаруы мүмкін (махаббат сезімімен, қызғаныштан, қатыгездіктен, қорқыныштан және т.б.). Кейде эмоциялар интеллектуалды кезеңге әсер ете отырып қылмыстың жасалуына да септігін тигізуі немесе жан күйзелісі әсерінен қылмыстың өзін туғызуы мүмкін.

Кінә мәселесіне қатысты қылмыстық құқық теориясында “кінәнің мазмұны”, “кінәнің нысаны”, “кінәнің дәрежесі” деген категориялар кездеседі.

Кінә дегеніміз – субъектінің белгілі бір қылмыстық әрекетінде көрсеткен психикалық қатынасы болса, кінәнің мазмұны деген – сана, ерік, сезім, ниет пен мақсат сияқты психологиялық элементтердің жиынтығы. Яғни, белгілі бір қылмыстың объективті белгілерін бейнелейтін және адамның осы белгілерге деген белгілі бір қатынасын білдіретін психологиялық элементтер жиынтығы кінәнің мазмұнын құрайды.

“Кінәнің дәрежесі” ұғымы кінәнің салыстырмалы ауырлығын білдіретін оның сандық сипаттамасы. Ол кінәнің сипатын саны жағынан қамтитын, адамның қылмыс жасау кезіндегі негізгі әлеуметтік құндылықтарға деген жағымсыз, жек көру немесе ұқыпсыз қатынасының мөлшерін білдіреді. Кінәнің дәрежесі қылмыстың объективті жағдайларымен- қоғамға қауіпті әрекеттің сипатымен, әрекет немесе әрекетсіздікке психикалық қатынастың ерекшеліктерімен, қылмыстың ниеті мен мақсаты; кінәнің жеке басын сипаттайтын жағдайлармен, сонымен бірге қасақаналықтың пайда болуына немесе абайсыз әрекеттің мазмұнына ықпал ететін себептер мен жағдайларға байланысты анықталады.

Кінәнің нысаны – кінәнің мазмұнын құрайтын элементтердің өзара бір-бірімен және қылмыстың объективті белгілері мен байланысы мен ұйымдастырылу әдістері. Яғни, кінәнің нысаны кінәлі адамның өзі жасаған қоғамға қауіпті іс-әрекетке және оның

зардаптарына деген қатынасын куәландыратын интеллектуалдық және еріктілік кезеңдердің белгілі бір сәйкес келуін заңда қарастыру. Кінәнің нысанын заңшығарушы анықтайды. ҚР ҚК-ң 20 және 21-баптарында заңшығарушы кінәнің нысанын анықтауда екі психологиялық элементті қолданады:

интеллектуалдық - ұғыну, алдын ала болжап білу;

еріктілік – тілеу, зардаптардың орын алуына жол беру, зардаптарды тойтаруға әрекет етпеу.

3. Қасақаналық және оның түрлері

Қасақаналық - кінәнің көп кездесетін нысаны. Қасақаналық қылмыстық заңда қоғамға қауіптілігі жағынан жоғары болғандықтан абайсыздыққа қарағанда кінәнің анағұрлым ауыр нысаны ретінде қаралады. Өйткені, саналы түрде қоғамға зиян келтіруге бағытталған қасақана әрекеттің абайсыздыққа қарағанда қоғамға қиян келтіру мүмкіндігі мол.

Қылмыс қасақана жасалған деп саналады, егер адам өз іс-әрекетінің қоғамға қауіпті екенін ұғынып, оның қоғамға қауіпті зардаптарының болуының мүмкін екенін немесе болмай қоймайтындығын алдын-ала білсе және ол зардаптардың болуын тілесе, немесе осы зардаптардың болуын тілемесе де, оған саналы түрде жол берсе, не оған немқұрайды қараса. Өз іс-әрекетінің қоғамға қауіптілік сипатын ұғыну және қоғамға қауіпті зардаптарды алдын ала білу санада жүріп жатқан процесс ретінде қасақаналықтың интеллектуалдық жағдайын құрайды. Мұнда өз іс-әрекетінің қоғамға қауіптілік сипатын ұғыну деп кінәлінің болған оқиғаны сырттай ғана емес, сонымен бірге оны әлеуметтік тұрғыдан ұғынуы, яғни қылмыстық заң қорғайтын қоғамдық қатынастарға келтірген немесе келтіруі мүмкін зиянды түсінуі.

Ал қасақаналықтың еріктілік кезеңі қылмыс субъектісінің қоғамға қауіпті зардаптардың болуын тілеуі немесе оған немқұрайды қарап, сол зардаптардың тууына саналы түрде жол беруін білдіреді. Интеллектуалдық және еріктілік жағдайлардың адам санасында үйлесуіне байланысты қасақаналық екі

Тікелей қасақаналықта адам:

өз іс-әрекетінің қоғамға қауіптілік сипатын ұғынады;

қоғамға қауіпті зардаптардың болуы мүмкін екенін немесе болмай қоймайтынын алдын ала біледі;

осы зардаптардың болуын тілеуі.

Жанама қасақаналықта адам:

өз іс-әрекетінің қоғамға қауіптілік сипатын ұғынады;

оның қоғамға қауіпті зардаптарының болуы мүмкін екенін алдын ала білуі;

осы зардаптардың болуын тілемесе де, оған саналы түрде жол береді не бұған немқұрайды қарайды. Интеллектуалдық кезеңді құрайтын іс-әрекеттің қоғамға қауіптілік сипатын ұғыну белгісі бойынша

"ҚРҚК 20-бап. Қасақана жасалған қылмыстық құқық бұзушылық

1. Тікелей немесе жанама пиғылмен жасалған іс-әрекет қасақана жасалған қылмыстық құқық бұзушылық деп танылады.

2. Егер адам өз әрекеттерінің (әрекетсіздігінің) қоғамға қауіпті екенін ұғынған болса, оның қоғамға қауіпті зардаптарының болуы мүмкіндігін немесе болмай қоймайтынын алдын ала болжап білген болса және осы зардаптардың туындауын қалаған болса, қылмыстық құқық бұзушылық тікелей пиғылмен жасалған деп танылады.

3. Егер адам өз әрекеттерінің (әрекетсіздігінің) қоғамға қауіпті екенін ұғынған болса, оның қоғамға қауіпті зардаптарының болуы мүмкіндігін алдын ала болжап білген болса, осы зардаптардың орын алуын қаламаса да, оларға саналы түрде жол берсе не оларға немқұрайлы қараса, қылмыстық құқық бұзушылық жанама пиғылмен жасалған деп танылады".

4. Абайсыздық және оның түрлері

Абайсыздық кінәнің жеке бір нысаны ретінде ҚРҚК 21 бабында анықталған: менмендікпен немесе немқұрайдылықпен жасалған әрекет абайсызда жасалған қылмыс деп танылады.

Жалпы ереже бойынша, абайсыз кінәмен жасалған қылмыстар қасақана қылмыстарға қарағанда қауіптілігі төмендеу, өйткені абайсыздықта адам қылмыс жасауға дайындалмайды және ниеттенбейді. Бірақта абайсыздықтың қауіптілігі мен абайсыз қылмыстылықпен күресудің маңызына мән бермеу қателік болып табылады. Тәжірибеде көрсетілгендей, материалдық зиянның негізгі мөлшері абайсыз қылмыстардан келетіні белгілі (немқұрайдылық, біреудің мүлкін абайсызда жою немесе бүлдіру т.б.). Сонымен бірге, ғылыми-техникалық прогрессті жетілдіру жағдайында жаңа технологияларды енгізу, көлік құралдарының ағымын арттыру, жаңа энергия көздерін пайдалануға байланысты абайсыз қылмыстардың қоғамға қауіптілігі де арта түсуде.

ҚРҚК 21-бап. Абайсызда жасалған қылмыстық құқық бұзушылық

1. Менмендікпен немесе немқұрайлылықпен жасалған іс-әрекет абайсызда жасалған қылмыстық құқық бұзушылық деп танылады.

2. Егер адам өз әрекеттерінің (әрекетсіздігінің) қоғамға қауіпті зардаптар туғызу мүмкіндігін алдын ала болжап білген болса, бірақ бұған жеткілікті негіздерсіз жеңілтектікпен бұл зардаптарды болдырмауға болады деп есептеген болса, қылмыстық құқық бұзушылық менмендікпен жасалған деп танылады.

3. Егер адам өз әрекеттерінің (әрекетсіздігінің) қоғамға қауіпті зардаптар туғызу мүмкіндігін алдын ала болжап білмеген болса, дегенмен тиісті ұқыптылық пен сақтық танытқанда, осы зардаптарды алдын ала болжап білуге тиіс және біле алатын болғанда, қылмыстық құқық бұзушылық немқұрайлылықпен жасалған деп танылады.

5. Кінәнің екі нысаны

ҚРҚК 22-бап. Кінәнің екі нысанымен жасалған қылмыстық құқық бұзушылықтар үшін жауаптылық

Егер қасақана қылмыстық құқық бұзушылық жасау нәтижесінде заң бойынша неғұрлым қатаң жазаға әкеп соғатын және адамның пиғылында болмаған ауыр зардаптар келтірілсе, мұндай зардаптар үшін қылмыстық жауаптылық, егер адам олардың туындау мүмкіндігін алдын ала болжап білген болса, бірақ бұған жеткілікті негіздерсіз менмендікпен оларды болдырмауға болады деп есептеген немесе егер адам бұл зардаптардың туындау мүмкіндігін алдын ала болжап білмеген, бірақ алдын ала болжап білуге тиіс және біле алатын болған жағдайларда ғана туындайды. Тұтас алғанда, мұндай қылмыстық құқық бұзушылық қасақана жасалған деп танылады.

4. Қылмыстық құқық бұзушылық ниет және мақсат. Қате және оның маңызы

Қылмыстың субъективтік жағына талдау жасау кезінде жасалған қылмыстың мазмұны мен бағыттылығын анықтау үшін іс-әрекетті жасаудың ниеті мен мақсатының маңыздылығы жоғары болып табылады. Ниет пен мақсат қылмыстың субъективтік жағын құрайтын факультативті белгілер.

Қылмыстың ниеті – бұл белгілер қажеттілік пен мүдделермен сипатталған сезімінің оянуынан адамды қылмыс жасауға итермелейтін және қылмыс жасау кезінде адам басшылыққа алатын адамның саналы ішкі түрткісі. Ал мақсат - қылмыс жасай отырып адамның қол жеткізуге ұмтылатын нәтижені тілеуі.

Ниет пен мақсат психологиялық категориялар ретінде бір-бірімен тығыз байланысты. Адамның кез келген әрекеті белгілі бір ниеттермен және мақсаттармен жасалады. Қылмыстық әрекетті жасау кезінде адам белгілі бір мақсатқа қол жеткізуге бағыттала отырып белгілі бір ниетті басшылыққа алады. Сонда ниет пен мақсат арасында ішкі байланыс бар деген сөз. Ниет субъектіні мақсатқа жеткізетін ішкі итеруші күш болып табылады.

Алайда, ниет пен мақсат бір біріне тең сәйкес ұғымдар емес, олар жасалатын іс әрекетке деген кінәлінің психикалық қатынасын әртүрлі сипаттайды. Егер ниетке қатысты адам-не үшін қоғамға қауіпті әрекетті жасады деген сұрақ қойылса, ал мақсатқа қатысты – кінәлі адам неге ұмтылады деген сұрақ қойылады, яғни мақсат әрекеттің бағыттылығын анықтайтын категория.

Қылмыстық-құқықтық әдебиеттерде мазмұнына, сипатына және тұрақтылық белгісіне қарай қылмыстың ниеттері мен мақсаттарын моральдық және құқықтық негіздерге байланысты екі топқа бөледі: зұлымдық және зұлымдық емес.

7. Қате және оның қылмыстық- құқықтық маңызы

Қате - адамның өз і жасаған әрекетінің немесе әрекетсіздігінің және оның зардаптарының заңдық немесе іс жүзіндегі сипатын немесе мән жайын дұрыс түсінбеуі.

Қатенің сипаты қылмыстың субъективтік жағын анықтауға елеулі ықпал етеді, оның ішінде қылмыстық жауаптылық мәселесін шешуде маңызды болып табылады. Кінәлінің адасу (түсінбеу) сипатына байланысты қателер заңдық және фактілік (іс жүзіндегі) болып бөлінеді.

Заңдық қате – бұл субъектінің өзі жасаған әрекетінің және оның зардаптарының қылмыстық заңға қайшы екендігін, яғни өзі жасаған әрекеттің дұрыс сарамалауы сонымен бірге бұл әрекетті жасаған үшін берілетін жазаның мөлшері мен түрі туралы анық білмеуі табылады.

Осыған сәйкес қылмыстық құқық теориясында заңдық қатенің 4 түрі бар:

1) Адам заңда жаза көзделмеген іс әрекетті жасап, оны өзі қылмыс деп санайды. Мұндай қате сол жасаған әрекет үшін қолданылатын қылмыстық заң нормасы болмағандықтан оны қылмыстық жауаптардан құтқарады. Мысалы, арзанға сатып алған тауарды қымбатқа сатқанын адам қылмыс жасадым деп қате ойлайды.

2) Адам өз і жасаған әрекетін қылмыстық заңға қайшы емес деп қате ойлайды, ал қылмыстық заңда ол әрекет үшін жауаптылық қарастырылған, заңды білмеу жауаптылықтан босатпайды. Мысалы, адам тауып алған оқ-дәріні өзінде сақтайды, ол үшін қылмыстық жауаптылық жоқ деп қате ойлайды.

3) Адамның өзі жасаған әрекетті заңдық саралау туралы қате түсінеді. Мысалы, сеніп тапсырған бөтеннің мүлкін иелену әрекетін жасап тұрып, оны ұрлық деп қате саралайды.

4) Адам өзі жасаған қылмыс үшін тағайындалуы мүмкін жазаның мөлшері мен түрі туралы қате түсінеді. Фактілік қате – адамның өзі жасаған қылмыстың объектісіне және объективтік жағына жататын мән жайларды қате түсінуі.

Нормативтік-құқықтық актілер мен әдебиеттер:

1. Қазақстан Республикасының Конституциясы. Алматы: «ЮРИСТ» баспасы, 2018. – 40 бет.
2. Қазақстан Республикасының 2014 жылғы 3 шілдедегі № 226-V Қылмыстық кодексі
3. Ағыбаев А.Н. Қылмыстық кодекске түсіндірме (Жалпы және Ерекше бөлім) – Алматы, 2015. – 768 б.
4. Комментарий к Уголовному кодексу Республики Казахстан. Общая часть / Под ред. И.Ш. Борчашвили. – Алматы, 2015. – 500 с.
5. Ағыбаев А.Н. Қылмыстық құқық. Жалпы бөлім. Оқулық. — Алматы: Жеті-жарғы, 2016. — 288 б.
6. Уголовное право в 2 т. Том 1. Общая часть: учебник для академического бакалавриата / А. В. Наумов [и др.] ; отв. ред. А. В. Наумов, А. Г. Кибальник. — 5-е изд., пер. и доп. — М. : Издательство Юрайт, 2018. — 499 с.